

BÁLINT ANNA FORDÍTÁSA

Bevezető

Jacques Derrida (1930–2004) a 20. századi francia gondolkodás egyik meghatározó alakja, számos rangos egyetem oktatója volt Franciaországban és a tengerentúlon. Irodalom- és nyelvelmélettel, filozófiával és pszichoanalízissel foglalkozó munkáinak gyümölcse egy sajátos szemléleti mód, melyből többek között a dekonstrukció, a disszemináció, a logo- és fonocentrizmus, valamint az elkülönböződés elmélete bontakozott ki. Az említett diszciplínákban rejlő bináris oppozíciók (mint például: írás/beszéd, külső/belső, érzékelhető/érthető, konkrét/átvitt értelem) sorát értelmezte újra, így kényszerítve a megrögzült keretek újragondolására. Fontosabb művei: *De la grammatologie* (Seuil, 1967), *La dissémination* (Minuit, 1967), *L'Écriture et la différence* (Seuil, 1967), *Marges de la philosophie* (Minuit, 1972), *Spectres de Marx* (Galilée, 1993), *Politiques d'amitié* (Galilée, 1994).

Jacques Derrida Az ellipszis¹

Gabriel Bounoure-nak

Itt vagy ott szétválasztottuk az írást – az egyenlőtlen felosztás eredménye pedig egyfelől a könyv bezárulása, másfelől a szöveg kinyílása lett. Egyfelől teológiai lexikon és ennek mintájára az ember könyve. Másfelől egy eltörölt ember vagy egy meghaladott Isten tovatűnését meglevenítő szövedék. Az írás kérdése csak akkor nyílik meg, ha a könyv becsukódott. A *graphiein* boldog bolyongásából már nincs visszaút. Kaland lett a szöveg felé való kinyílás, fedezet nélküli költekezés.

És mégse tudtuk, hogy a könyv bezárulása nem egy volt a sok határvonal közül? Hogy kizárólag a könyvön belül, oda szüntelenül visszatérve, minden forrásunkhoz onnan merítve kellene határozatlan időre megneveznünk a könyvön túli írást?

Vegyük csak elő a *Le Retour au livre-t!*² E címmel Edmond Jabès elsősorban azt

¹ JACQUES DERRIDA: „L'ellipse.”. In Uó: *L'Écriture et la différence*, Paris, Seuil, 1967. 429-436.

² *A Visszatérés a könyvből*, Edmond Jabès *A kérdések könyve* (1965) című művének harmadik kötete. A második kötet, a *Jukel könyve* 1964-ben jelent meg. Lásd még: „Edmond Jabès és a könyv kérdése”

mondja el nekünk, hogy mit jelent *elbagyni a könyvet*. Amennyiben a bezárulás nem a vég, akkor hiába ellenkezünk, hiába dekonstruálunk,

Istenre Isten következik, Könyvre Könyv.

Az írás örökös Isten és Isten, Ember és Ember egymásra következése felett. Ha pedig ebből az örököséből és bezáruláson túliból ered, akkor a váltakozás a könyv visszatéréseivel sem zár minket magába. Ez a visszatérés a bolyongás egy pillanata, mely megismétli a könyv *idejét*, két írás közötti kimaradásának teljességét, saját visszavonulását és azt, ami benne szunnyad. Amihez visszatér, az nem más, mint

Egy könyv, mely a kockázat batárfelülete...

...Életem, a könyv óta, írással virrasztás lett volna két határvonal között...

Az ismétlés nem másítja meg a könyvet, hanem leírja annak kezdetét egy olyan írásból kiindulva, mely még vagy már nem tartozik hozzá, s mely a könyv részeként tünteti fel magát annak elismétlése során. Ez az ismétlés az első írás, mely nem hagyja, hogy elnyomják vagy könyvbe-szöjjék. Az eredet írása, az eredetet feltáró írás, eltűnése jeleit hajszó, az eredetbe belebolonduló írás:

Írni annyira, mint az eredet szenvedélyével élni.³

De már azt is tudjuk, hogy nem az eredet hat rá, hanem ami őt helyettesíti; továbbá nem is az eredet ellentéte. Nem a távollét a jelenlét helyében, hanem egy olyan jelenlétet helyettesítő jel, mely sosem volt jelen, egy olyan eredet, mellyel semmi nem vette kezdetét. Márpedig a könyv ebből a hiú ábrándból táplálkozott, ezt alapul véve hitette el velünk, hogy a szenvedély, melyet eredetileg a *valami* iránt táplált, visszatértében lecsillapodhat. Az eredet, a vég, az egyenes, a görbe, a kiterjedés és a középpont káprázata.

Akárcsak az első *Kérdések könyvében*, képzeletbeli rabbik úgy felelgetnek egymásnak a *Körvonalról* szóló Énekben:

Az egyenes káprázata.

Reb Séab

.....

Komoly aggodalommal tölt el, mondta Reb Aghim, ha látom, ahogy életem visszakanyarodik, és hurkot készít anélkül, hogy meg tudnám akadályozni.

Amint a kör forogni kezd, a kiterjedés összegubózódik, a könyv megismétli önmagát, önazonossága egy észrevehetetlen differenciát fogad be, melynek segítségével eredményesen és igen gondosan, tehát tapintatosan kikerülhetünk a bezárulásból. A könyv bezárulásának megkettőzése egyúttal annak elfelezése is lesz. Kiszökünk tehát ugyanazon egyenes, ugyanazon görbe, ugyanazon könyv két bekezdése között. *Örködni az írás felett, két határvonal között.*

.....

(Edmond Jabès et la question du livre), in DERRIDA: i. m. 99–116. oldal. E tanulmány a fentivel együtt a nevezett kötetben jelent meg. *(A ford.)*

³ Fordította Somlyó György. In BACSÓ BÉLA: *Athenaeum: Más(ik)-lét(é)*. Edmond Jabès, Budapest, 1995, 22.

Ez az átlépés a hasonlóból az ugyanabba annyira könnyű, hogy szinte súlytalan-
ná válik, *olyannak* gondolja és méri a könyvet, *amilyen*.

A könyv visszatérése ebben a pillanatban a könyv elhagyásává válik, átcusszan
Isten és Isten, Könyv és Könyv között, az egymásra következés semleges terében, az
intervallum felfüggesztettségében. A visszatérés ennél fogva nem vesz semmit újra
birtokba. Nem sajátítja újra ki az eredetet. Utóbbi többé nincs magán belül. Az írást,
az eredet szenvedélyét, a szubjektív genitívuson keresztül is megérthetjük. Maga
az eredet szenvedélyes, elszenvető, és ő mond le arról, hogy leírják őt. Vagyis arról,
hogy beírják. Az eredet beírása természetesen azonos írott-létével, de egyben beírt-
létével is egy olyan rendszerben – melynek csak egyik helye egyik funkciója lesz.

Ebből következik, hogy a könyvhöz való visszatérés természeténél fogva *ellip-
tikus*. Valami, valami megfoghatatlan mégis hiányzik eme ismétlődés alapelemei
közül. Mivel ez a hiány észrevétlen és meghatározhatatlan, mivel megkettőzi, vala-
mint teljes mértékben szentesíti a könyvet, illetve mert kijelölt útvonalának minden
pontján túlhalad, ezért olyan, mintha mi sem történt volna. Mégis minden jelentést
átír ez a hiány. Megismétlése után az egyenes már nem egészen ugyanaz az egye-
nes, a körvonalnak már nem ugyanott van a középpontja, *az eredet működésbe lépett*.
Valami hiányzik ahhoz, hogy a kör tökéletesen záruljon be. De az ελλειψις-ben
az út pusztá megkettőzése, a sürgető bezáródás, a vonal brizúrája által a könyvet
efféleként lehet elgondolni.

És Jukel azt mondja:

A kört felismerjük. Szakítsátok meg a körvonalat. Az út megkettőzi az utat.

A könyv szentesíti a könyvet.

A könyv visszatérése az örök visszatérés formáját körvonalazza. Az ugyanaz visz-
szatérése nem hamisítja meg magát, hanem teljeséggel elvégzi azt – kivéve, amikor
az ugyanahhoz tér vissza. A tiszta ismétlés, amit se egy dolog, se egy jel nem változ-
tathat meg, az elfajulás és a zaklatottság határtalan erejével bír.

Ez az ismétlés maga az írás, mert ami elveszik belőle, az az eredet önazonossá-
ga, az úgynevezett élő szó jelenléte. Ez a középpont. Az első könyvet, a mitikus
könyvet, minden ismétlés előzményét az a hiú ábránd élte, hogy a középpont
rejtve van a játék elől: pótolhatatlan, a metafora és a metonímia alól kivont, egyfaj-
ta *ragozhatatlan névmás*, melyet megidézni lehet, de megismételni nem. Nem kel-
lett volna hagyni, hogy az első könyv középpontja saját reprezentációjában legyen
megismételhető. Ha csak egyszer is hozzájárul ehhez a megjelenítéshez – vagyis
amint leírásra kerül –, amikor könyvet olvasunk a könyvben, eredetet az eredet-
ben, középpontot a középpontban, akkor az a végtelen megkettőződés feneketlen
mélysége legyen. A másik az ugyanabban van,

A máshol belül van...

...

A középpont a kút...

...

Hol van a középpont? – kiáltotta Reb Madies. A kitagadott víz lebetővé teszi

*a sólyomnak, hogy zsákmányát kövesse.
A középpont talán a kérdés elmozdulása.
Abol a kör lehetetlen, ott a középpont is kizárt.
Bárcsak utolérne a halál – mondta Reb Bekri.
Egyszerre lennék cezúra és a karika rabigája.*

Amint egy jel felbukkan, ismétlődni kezd. Enélkül nem is volna jel, nem volna az, ami, vagyis a saját nem-identitása, mely rendszeresen az ugyanarra (*au même*) hivatkozik. Vagyis egy másik jelle, mely saját osztódása eredményeként fog megszületni. Ismétlődése folyamán a graféma sem hellyel, sem középponttal nem rendelkezik. Vajon elveszítette őket örök időkre? Ex-centrikussága vajon nem eltolódás? Nem állíthatjuk a tiszteletlenséget a középpontba ahelyett, hogy a középpont hiányát siratnánk el? A középpont, a játék és a különbség hiánya nem a halál másik neve? Arra a halálra, mely lecsillapít, megnyugtat, ugyanakkor üressége által kínoz is és kockára tesz?

A negatív excentrikusságon keresztül vezető út kétségkívül szükséges, de nem több az első lépésnél.

A középpont a küszöb.

Reb Naman szerint: Isten a Középpont; ezért a nagy szellemek szerint nem is létezik, mivel ha egy alma vagy egy csillag középpontja a csillagzat vagy a gyümölcs szíve, mi a valódi közepe a gyümölcsöskertnek vagy az éjszakának?

.....

És Jukel azt mondja:

A középpont kudarc.

„Hol a középpont? [Où est le centre?]

– A hamu alatt [Sous la cendre].”

Reb Selah

.....

A középpont gyász.

Ahogy a teológia, úgy az ateológia is lehet negatív. Cinkosul még akkor is a középpontot hiányolja, amikor már annak játékát kellene kihirdetnie. De a középpont vágya, mint maga a játék funkciója, nem elpusztíthatatlan? És miként lehetséges, hogy a középpont fantomja nem hív minket a játék megisméltése vagy visszaidézése során? Ebben a pillanatban a vívódás írás mint eltolódás és írás mint a játék igenlése között végeláthatatlan. A kétség a játék része, és összeköti azt a halállal. A „ki tudja?” kérdésével születik meg, tárgy és tudás nélkül.

Ki tudja melyik az utolsó akadály, a végső gát? a középpont.

Innentől minden az éjszaka végéről, a gyerekkorból érkezik hozzánk.

Ha a középpont valóban a *kérdés áthelyezése* lenne, akkor azért, mert mindig megnevezhetetlen feneketlen kútnak *kereszteltük át*, melynek ő maga volt a jele; a lyuk jele,

melyet a könyv be akart tapasztani. A középpont egy lyuk neve volt; és az ember neve, miként Istené, annak az erejét fejezi ki, aki azért emelkedett fel, hogy így könyvvé formálódjon. A kiterjedésnek és a pergamentekercsnek be kellett mászniuk abba a veszélyes lyukba, serényen be kellett hatolniuk a fenyegető lakásba kígyó vagy hal módjára egy állatias, élénk, halk, sima, pompás és csusszanó mozdulattal. Ilyen a könyv nyughatatlan vágyódása. Konok is, élősködő, bőrünkön ezer nyomot hagyó, ezer szájjal szerető és lélegző tengeri szörny, egy *polip*.

Nevetséges így hasmánt feküdni. Csúszol-mászol. A fal alapozását fúrod meg. Patkányként szeretnél ellillanni. Akárcsak a reggeli homály az úton.

*Mi történik azzal, aki a fáradtság és éhség ellenére talpon marad?
A lyuk csak egy lyuk volt,
a könyv szerencséjére.*

(Műved egy lyuk-élősdai? [Un trou-pieuvre, ton oeuvre?])

A polip a plafonról lógott lefelé majd karjai megcsillantak.)

Csak egy lyuk volt

a falban,

*olyan keskeny hasadék, hogy
menekvésben*

soba nem fértél át rajta.

Óvakodjatok a bázaktól. Nem mindig vendégszeretők.

A visszatérés különös derüje. Az ismétlésbe belefásult, mégis boldogan beszél a mélységről, lakozik költőként a labirintusban, és megírja a lyukat, *a könyv szerencséjét*, melybe csak beledőlni lehet, s melyet elpusztítva kell megőriznünk. Egy elkeseredett ökonómia ütemes és kegyetlen igenlése. A lakás barátságtalan, mert tévútra vezet minket, akárcsak a könyv a labirintusban. A labirintus mélység, mi pedig belesüppedünk egy kitérők között megmutakozó, tiszta felület vízszinteségébe.

A könyv útvesztő. Azt hiszed, kijutottál belőle, beleveszel. Esélyed sincs a menekülésre. El kell pusztítanod az alkotást. Nem tudod rávenni magadat. Figyelemmel követem a lassút, de bizvást meghaladja aggodalmaidat. Fal falat követ. A végén ki vár rád? – Senki. Neved önmagába mélyedt, akár a kéz a fehér karba.

A *harmadik* kötet derűjével fejeződik be *A kérdések könyve*. Ilyennek is kell maradnia, nyitottként mutatkozva, a nem-lezárás mondásában egyszerre végtelenül nyitottan, és közben a végtelenségig magán gondolkozva, *szem a szemben*, mely a végtelenségbe kíséri el *a kizárt és visszakövetelt könyv könyvét*, az újra meg újra kezünkbe vett és elkezdett könyvet egy olyan helyen, mely se nem a könyvben, se nem azon kívül található, önmagát nyitásnak nevezve. Ez a nyitás egy kiúttalan, visszaverődés nélküli tükröződés, amely sem az útvesztőhöz való vissza-, sem az attól való eltérés. Ez a kanyargás a saját magából való kilépéseket magába záró út, mely kiterjed saját ki-

útjára, és magának tárja ki kapuit, vagyis magára nyitja, hogy majd saját nyitásának elgondolásával záruljon le.

Ezen ellentmondás elgondolásáról szól a harmadik kérdések könyve. Ezért a hármasság e kötet száma és életörömeinek kulcsa. Felépítésében hasonlóképp: a harmadik könyv szerint:

Az első könyv vagyok a másodikban

...

És Jukel azt mondja:

A könyvet három kérdés

térítette el,

és három kérdés

fogja befejezni.

Ami befejeződik,

háromszor kezdődik újra.

A könyv három.

A világ három.

És az ember számára Isten:

három válasz.

Három: nem a félreérthetőség miatt, a minden és a semmi kettősségében, hiányzó jelenlétből, fekete napból, nyitott szájból, lecsupaszított középpontból és elliptikus visszatérésből fog végül összeállni egy bizonyos dialektikában, fog megnyhülni bizonyos szavak által. A „lépés” és a „megállapodás” két másik szó a halálra. Jukel az *Éjfélen, vagy a harmadik kérdésben* beszél róluk, de már *A hajnal, avagy az első kérdés,* illetve a *Dél, avagy a második kérdés* is leszögezi.

És Jukel azt mondja:

A könyv elvezetett

hajnaltól alkonyig,

haláltól halálig,

az árnyékokkal [avec ton ombre], Sára

a számon belül [dans le nombre], Jukel

ha nincs több kérdésem,

ha következik a három kérdés...

Hajnalban jön a halál, hiszen minden az ismétléssel kezdődött. Amint a középpont vagy az eredet ismétlődni és megkettőződni kezdett, hasonmásaik nem pusztán az egyszerűhöz csatlakoztak. Részekre szedték és kiegészítették őket. Az eredet azonnal kettős lett, melyhez hozzáadódik ismétlése. A három az ismétlés első számjegye. De az utolsó is, mivel a reprezentáció mélysége felett örökké uralkodik saját ritmusa. Nyilvánvaló, hogy a végtelen se nem egyetlen, se nem semmi, de még csak nem is megszámlálhatatlan. Lényegileg hármas egységű. A kettes szám, akárcsak a *Kér-*

dések könyvének második kötete (*Jukel könyve*), akárcsak Jukel, nem lesz több a könyv elengedhetetlen és haszontalan függelékénél; ő a feláldozott közvetítő: nélküle a hármasság nem valósulhatna meg, és a jelentés nem lenne az, ami, vagyis nem lenne más, mint önmaga: nem lenne kockára téve. A függelék a brizúra. Amit *Jukelről* elmond a *Visszatérés a könyvhöz* második része, elmondható a második könyvről is:

„Míg el nem úzték őt, híve és íve [*la liane est la lierne*] volt a könyvnek.”

Ha semmi nem előzte meg az ismétlést, ha nincs jelen, mely követte a nyomot, ha valamilyen módon az *üresség, önmagát megjelölve visszazuhan a mélybe*, akkor az írás ideje többé nem igazodik a módosult jelenhez. A jövő nem egy jövőbeli jelen, ahogy a múlt sem egy elmúlt jelen. Sem kívárni, sem megtalálni nem fogjuk azt, ami a könyv bezárulásán túl van. *Ott* van, de *azon túl* van ott, az ismétlés részeként, mégis az elől elrejtőzve. A könyv árnyékaként sejlik fel, ő a harmadik két, könyvet tartó kéz között, a könyv mostjában rejlő differancia, a két könyv közötti távolság, ő a másik kéz...

Ha fellapozzuk *A kérdések könyve* harmadik kötetének harmadik részét, így kezdődik a *távolságról és a hangról* szóló ének:

„A holnap kezünk árnyéka és a visszatükröződése.” Reb Dérissa